

UMUMTA'LIM MAKTABLARI TA'LIM SIFATINI TAKOMILLASHTIRISHDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGLARINING O'RNI

¹O'skanov Mirsaid Abdurashid o'g'li Jizzax davlat pedagogika universiteti II kurs magistri

²Qulmatova Ozoda Musayevna, Sh.Rashidov tumani 57-maktab amaliyotchi psixologi

³Tursinmatova Nafisa Sherqo'ziyevna, Sh.Rashidov tumani 41-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimimizda ta'lim sifatini yanada rivojlantirishda maktab amaliyotchi psixologlari o'rni yanada oshib bormoqda. Binobarin jamiyatimizda turli yosh va qatlam shaxslarda muommolar ortib borishi oqibatida etuk, sog'lom yosh avlodni tarbiyalash ishlarini yanada rivojlantirishda umumta'lim maktablari psixologlari faoliyatini, ish samaradorligini amalga oshirish uchun ular faoliyatini etarli shart-sharoitlar, texnologiyalar, moddiy-texnik bazalar bilan psixologlar faoliyatiga jiddiy e'tibor berish orqali ushbu muommolarni bartaraf etish mumkin.. Ushbu maqolada umumta'lim maktablari amaliyotchi psixologlari faoliyati sohalari, samarali usullari to'g'risida fikr yuritiladi, shuningdek psixologlar faoliyatini yanada takomillashtirish masalalar muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: amaliyotchi psixolog, ta'lim sifati, zamonaviy ta'lim, psixologik ma'rifat va tashviqot, psixologik-pedagogik tashxis, psixologik profilaktika, psixologik korreksiya, psixologik maslahat, kasb-hunarga yo'naltirish.

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"dagi vazifalarni bochqichma-bosqich hayotga tadbiq etish, Kadrlar tayyorlash milliy dasturining asosiy tarkibiy qismlari bo'lgan-shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishga yo'naltirilganligi ta'limning kelajakdagi asosiy maqsadlarini belgilab berdi. Shuningdek, ta'limni inson uchun xizmat qilishi, bu boradagi islohotlar asosan 10 tayanch tamoyili (ta'limni demokratlashuvi, ta'limni ustuvorligi, ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, ta'limning milliy yo'naltirilganligi, ta'limning insonparvarligi, ta'limning ijtimoiylashuvi, ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv, iste'dodli yoshlarni aniqlash, ta'limning uzluksizligi va izchilligi, ta'lim tizimining dunyoviy xarakterga ega ekanligi) hayotga tadbiq etilayotganligini ko'rish mumkin. Jumladan yoshlarni mamlakatimizda yaratilgan ilmiy-texnikaviy imkoniyatlardan kengroq foydalanish huquqi kafolatlangan. Shu narsani alohida ta'kidlash lozimki, keyingi yillarda ta'lim sohasida ta'limni sifatini ta'minlashda, xususan ta'limni boshqarish sohasida muhim o'zgarishlar yuz berdi. Keyingi islohotlarning asosiy

maqsadi-ta'limning davlat va jamiyatdagi tezkor rivojlanish manfaatlariga xizmat qiladigan, o'zaro aloqani ta'minlaydigan samarali boshqaruv tizimi bilan ta'limning yuqori sifatini, uning turli- tumanligini va shaxs hamda jamiyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilganligini uyg'unlashtirishdan iborat. Kadrlar tayyorlash tizimida ta'lim tizimini rivojlantirishning yo'nalishlaridan biri – o'quvchilar shaxsini, shaxsiy fazilatlarini, qiziqishlari va xulq-atvorini puxta o'rgangan holda ularga pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Bugungi kunda bu borada ta'lim-tarbiya muassasalarining amaliyotchi psixologlari va pedagoglariga dolzarb vazifalar qo'yilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol shaxs qilib voyaga etkazish, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi pog'onaga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida» 2018- yil 14- avgustdagi PQ-3907-son qarori¹ ijrosini ta'minlash, shuningdek, umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida o'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish maqsadida olg'a surilayotgan qator g'oyalar amaliy psixologiyaning yuksalishiga keng imkoniyatdir. Shu imkoniyatlar tizimini o'rganish va tadqiq qilish bugungi amaliyotchi psixologlar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, hozirgi kunda Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12- iyuldagi 577- son qaroriga muvofiq «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimida psixologik xizmat, xalq ta'limi tizimida ishlaydigan psixologlarning malakasini oshirish va ularning attestatsiyasi haqidagi "Nizom"ning² ishlab chiqilishi va uni maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlanishi O'zbekistondagi psixologik xizmat tizimining rasmiy tarzda «jonlanishi» va taraqqiy etib borishi uchun muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, ushbu «Nizom» ta'lim muassasalarida tadbiriq etilajak psixologik xizmat tizimining asl maqsadi, mazmuni, mohiyati, ahamiyati, vazifalari va asosiy yo'nalishlari haqida etarlicha tasavvur hosil qilish va shu tasavvur asosida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun o'ziga xos qo'llanma va yo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Xuddi ana shu «yo'llanma» asosida bugungi kunda Respublikamiz miqyosida ko'pgina ta'lim muassasalarida psixologik xizmat tizimi tashkil etilgan.³

Ulug' rus pedagogi va psixologi K.D. Ushinskiy: «Agar pedagogika odamni har jihatidan tarbiyalamoqchi bo'lsa, u oldin o'sha odamni ham har jihatidan bilib olishi kerak»⁴, degan edi.

O'quvchini bilib olish – shu o'quvchining darslarni o'zlashtirish darajasini bilish demakdir, shuningdek, o'quvchining psixik xususiyatlarini bilish demakdir, uning qobiliyat va havaslari qanaqa ekanligini, uning diqqat – e'tibori, hislari, irodasi, xotirasi, tafakkuri qanday zohir bo'lishini bilish demakdir. Ta'lim – tarbiya

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida» 2018- yil 14- avgustdagi PQ-3907-son qarori

² 2019-yil 12- iyuldagi 577- son qaroriga muvofiq «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimida psixologik xizmat, xalq ta'limi tizimida ishlaydigan psixologlarning malakasini oshirish va ularning attestatsiyasi haqidagi "Nizom"»

³ Avezov.O.R Mutaxassislikka kirish [Matn] : darslik / O.R.Avezov.-Buxoro: OOO «Sadridin Salim Buxoriy» Durdona nashriyoti,2021.-220b

⁴ K.D.Ushinskiy, sobranie sochineniy, 8-tom, RSFSR pedagogika fanlarining akademiyasining nashri, 1950, 23-bet

ishida pedagog bolalarni bilimdan bahramand qilish, ularga ko'nikma va malaka berish bilangina kifoyalanib qolmay, shuningdek, o'quvchilar shaxsining hamma tomonlarini, dunyoqarashi, xarakteri, irodasi, qobiliyati va havaslarini takomillashtirishi lozim. Buning uchun esa psixikaning ayrim tomonlari qanday sharoitda va qaysi pedagogik usullar yordami bilan o'zlashtirishini va takomillashuvini bilmoq darkor. Ta'limning muvaffaqiyati esa tashkil etilgan o'quv faoliyatining har bir o'quvchi shaxsiga, uning ijtimoiy taraqqiyotiga qo'shgan hissasi bilan belgilanadi. Bu mas'uliyatli vazifani, ayniqsa, bugungi kunda psixologik xizmat sifatida tasavvur qilib bo'lmaydi. Qolaversa, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda, o'quv topshiriqlarini takomillashtirishda, o'quvchilarni u yoki bu kasbga yo'naltirishdagi o'ziga xos individual psixologik xususiyatlarini va qiziqishlarini aniqlashda, ularni o'z-o'zini anglashlarida, o'quv jarayoni, o'quvchilar jamoasi, o'quvchi-o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq barcha muammolarni bartaraf etish yo'llarini izlashdagi psixolog – olimlarning bugungi yutuqlari haqida etarli dalillar mavjud. Masalan, I.V.Dubrovina tadqiqotlarida maktabda psixologik xizmatni tashkil etishdagi nazariy va amaliy jihatlarning asoslanishi, L.I.Bojovichning o'quvchi shaxsi va uning maktab yoshidagi shakllanish bosqichlarini psixologik tasniflovchi empirik ma'lumotlari, A.G.Asmolovning o'quvchi faoliyati va ustanovka uyg'unligini izohlab beruvchi tadqiqotlari, D.I.Feldshteynning ontogenezda rivojlanuvchi shaxs ijtimoiy taraqqiyotining psixologik qonuniyatlarini ochib berishga qaratilgan qator ilmiy-tadqiqiy ko'rsatmalari, Ye.A.Klimovning o'quvchini kasbga yo'naltirishdagi individual uslubni o'zida mujassamlashtirgan psixologik ishlanmalari, V.S.Merlanning o'quvchi shaxsidagi individual va sotsial tipik xususiyatlar psixologiyasini izohlab berishga qaratilgan asarlari, E.G'.G'ozievning ta'lim muassasalaridagi psixologik xizmat vazifalarini qayd etishga bag'ishlangan ko'rsatmalari, M.G.Davletshinning O'zbekistondagi psixologik xizmatning bugungi holati va vazifalarini talqin qilishga qaratilgan ilmiy- amaliy fikr mulohazalari, G'.B.Shoumarovning Xalq ta'limi tizimida psixologik xizmatning joriy etilishi bilan bog'liq yangiliklar, muammolar va echimlarga bag'ishlangan nazariy-ilmiy va ijtimoiy-amaliy ahamiyatga molik fikr-mulohazalari, Sh.R. Barotovning ta'limda psixologik xizmat amaliyotiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari, B.R.Qodirovning O'zbekistondagi iqtidorli va iste'dodli bolalarni tanlash va tarbiyalashga qaratilgan qator nazariy-ilmiy va amaliy-uslubiy asarlari shular jumlasidandir

Turli sohalarda faoliyat yuritir ekanmiz, albatta, kasbiy sifatlar psixologning kasbiy jarayonini to'ldirib turuvchi muhim jabha hisoblanadi. Bugungi kunda maktab amaliyotchi psixologlari o'quvchi faoliyatidagi ijtimoiy-psixologik muhofazani takomillashtirish bilan bog'liq quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari zarur:

-har bir sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhitning har bir o'quvchi shaxsiga ijobiy ta'sirini tarkib toptirish, hamda har bir o'quvchining o'quv faoliyatiga nisbatan o'z-o'ziga adekvat baho bera olishini ta'minlash;

-har bir o'quvchining o'z-o'zini bilishi, anglash, idora qilish va o'z-o'zidan ijtimoiy ma'noda muvaffaqiyatli qoniqish hosil qilishi uchun shart-sharoitlarni hozirlash, shuningdek, har qanday o'quv faoliyati talablarini bajarish jarayonida o'quvchining meyoriy-hissiy holat chegarasidan chiqib ketmasligi uchun barcha tadbirlarni qo'llash;

-o'quvchining faoliyat talablariga va aksincha, faoliyat talablarining o'quvchi shaxsiga moslasha olishlarini ta'minlash va o'quvchi-o'quvchi, o'quvchi-o'qituvchi, o'quvchi-jamoa o'rtasidagi hamkorlik faoliyati uchun muhim muvaffaqiyatli munosabatlar o'rnatila borishni muntazam nazorat ostiga olish;

-o'quv faoliyati talablarini muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlashga xizmat qiluvchi o'quvchi shaxsi faolligi bilan bog'liq individual uslub imkoniyatlarini o'rganish va qaror toptira borish, hamda har bir o'quvchini maktabga qabul qilishda u yoki bu fan bo'yicha chuqur o'zlashtiruvchi sinflarga jalb etish orqali kasb tanlashga yo'llashda tegishli ilmiy amaliy tavsiyalar berib borish;

-umumiy psixologik xizmat Nizomi asosida psixoprofilaktik, psixodiagnostik va psixokorreksion ishlarni tizimli ravishda amalga oshirish.

Maktab amaliyotchi psixologlari faliyati muayyan talab asosida ishlab chiqilgan tegishli yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalar va ilmiy-amaliy tavsiyalar asosida tashkil etiladi.

➤ Muassasalarda tarbiyalash va o'qitish jarayonida ruhiy, jismoniy (somatik) va ijtimoiy farovonligini muhofaza qilish;

➤ O'quvchilar rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va turli ko'rinishdagi psixologik yordam berish;

➤ Turli yo'nalish va maqsadlarda psixologik tashxis o'tkazish;

➤ Bola ruhiyatidagi salbiy o'zgarishlarni aniqlash va ularni bartaraf etish;

➤ Turli yosh davrlarida o'quvchilarning shaxsiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini psixologik jihatdan kuzatib borish, psixologik nuqsonlarni aniqlash va salbiy og'ishlarning oldini olish;

➤ O'quvchilar shaxsining individual yosh xususiyatlari, jinsini hisobga olib ta'lim faoliyatining rivojlantiruvchi va tuzatuvchi dasturlarini rejalashtirish va ishlab chiqishda ishtirok etish, ularda hayotiy va kasbga yo'nalish olishning turli vaziyatlariga moslashuvchanlikka tayyorgarlikni rivojlantirishga ko'maklashish;

➤ Iqtidorli o'quvchilarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash;

➤ O'quvchilar, pedagogik jamoa, ota-onalarning (ularning o'rnini bosuvchi shaxslar) psixologik va jinsiy tarbiya madaniyatini shakllantirish;

➤ Pedagogik jamoalarda sog'lom psixologik muhitni yaratish va qo'llab-quvvatlash;

➤ Yoshlar tarbiyasiga xavf solayotgan "ommaviy madaniyat"ning kirib kelishi holatlarining oldini olish;

➤ Pedagog xodimlar, ota-onalar va jamoat tashkilotlarining samarali hamkorligini ta'minlash.

Umumta'lim maktablari amaliyotchi psixologlari yanada tizimli, muvofiq amalga oshirishlari uchun inspektor-psixologlar bilan o'zaro hamkorlikdagi xizmat

faoliyati yuqorida qayd etilgan maqsad va vazifalar amalga oshirilishini muvofiqlashtiradi va ko‘zlangan maqsadga erishishni rivojlantiradi.

Xizmat o‘tash joyi – umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari hisoblanadi. Bunda maktab amaliyotchi psixologlari bilan hamkorlikdagi faoliyat orqali ta‘lim muhitidagi salbiy holatlarni psixologik profilaktika va psixologik korrektsiya ishlarini amalga oshiradi.

Inspektor-psixolog vazifalari⁵

➤ Har bir o‘quvchi kesimida umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida psixologik muhitni yaxshilash,

➤ Voyaga etmaganlar orasida qonunbuzilishlarga murossasiz munosabatda bo‘lish hissinini shakllantirish,

➤ Muammoli o‘quvchilar bilan ularning yashash joylarida ota-onalari ishtirokida manzilli faoliyatini amalga oshirish.

Umumtalim maktabi amaliyotchi psixologi va Inspektor-psixolog vazifalari

Psixologik korrektsiya va profilaktika yo‘nalishida o‘zaro hamkorlik ishlar orqali o‘quvchilar xulq-atvoridagi salbiy holatlarni oldini olish ishlari amalga oshiriladi, bu kabi ishlar o‘quvchi yoshlar ruhiyatida, manaviy olamidagi buzilishlarni o‘z vaqtida psixologik profilaktika qiladi.

Xulosa qilib shuni aytadigan bo‘lsak amaliyotchi psixologlar o‘z xizmat faoliyatini quyidagi yo‘nalishlar orqali amalga oshirib samarali natijalarga erishishadi:

- Psixologik ma‘rifat va tashviqot;
- Psixologik-pedagogik tashxis;
- Psixologik profilaktika;
- Psixologik korrektsiya;
- Psixologik maslahat;
- Kasb-hunarga yo‘naltirish;

Umumta‘lim maktablari psixologlarining ushbu asosiy yo‘nalishlari psixologik xizmat faoliyatining mahsuldorligini ta‘minlab, ta‘lim sifatini yanada rivojlantirishi, o‘quvchilar layoqat-qobiliyatini yanada takomillashtirishi, maktab jamoasi ijtimoiy-psixologik muhitini ijobiy tomonga o‘zgartiradi. Bu kabi yo‘nalishlar faoliyatini yanada samarali olib borish uchun umumta‘lim maktablari amaliyotchi psixologlariga qulay shart-sharoit, o‘z vazifalarini samarali amalga oshirishlari uchun maxsus zamon talablariga javob beradigan mashg‘ulot xonalari bo‘lishi maqsadga muvofiq. Shundagina psixologik xizmat maqsad va vazifalari o‘z natijasini ta‘lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishida, jamiyatga o‘quvchi shaxsini komil shaxs qilib etkazishni yanada takomillashtirishi mumkin.

---

⁵ (Asos: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2.04.2021 yildagi PQ-5050-son qarori 6-bandi)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarni ma’naviyaxloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2018- yil 14-avgustdagi PQ-3907-son qarori
2. Алёшина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. — 2-э изд. — М. : Независимая фирма “Класс”, 2000. — 208 с.
3. К. Д. Ушинский, Собрание сочинений, том 8, издание АПН РСФСР, 1950, стр. 23
4. Nishanova Z.T. Psixologik xizmat. -T.: TDPU, 2006. - 162 b
5. Barotov Sh.R. Ta'limda psixologik xizmat. – Buxoro, 2007.
6. Dahlberg, Charles Clay Sexual contact between patient and therapist // Symposium on love / ed. by Mary Ellen Curtin. — New York : Behavioral Publications, 1973. — 244 s. — ISBN 0-87705-116-X. — ISBN 978-0-87705-116-9.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2.04.2021 yildagi PQ-5050-son Qarori